

1. Német szállóigék, idézetek

1.1. NÉMET KÖZÉPKOR

Új seprű jól seper. | *Der neue Besen kehrt sehr wohl.*

- ✧ A Freidank című, XIII. századi, ismeretlen szerzőtől származó költeményben olvasható. Eredeti, ófelnémet formájában: *Der niuwe beseme kert vil wol.*

1.2. VEGYES NÉMET SZÁLLÓIGÉK ÉS IDÉZETEK A XVI–XVII. SZÁZADBÓL

Nem repül a szájába a sült galamb. | *Fliegen einem die gebratenen Tauben nicht in den Mund.*

- ✧ Hans Sachs (1494–1576), a nürnbergi mesterdalnok írta *Das Schlaraffenland* című költeményében 1530-ban: *Auch fliegen um, möget ihr glauben, / Gebraten Hühner, Gäns und Tauben. / Wer sie nicht fängt und ist so faul, / Dem fliegen sie selbst in das Maul.* [„Úgy gondolja, hogy a szájába repül a sült csirke, liba és galamb. Nem kapja el, olyan lusta; majd a szájába repül.” A szerző nem irodalmi értékű fordítása.] Latinul is szokták idézni: *Non volat in buccas assa columba tuas.*

Az alma nem esik messze a fájától. | *Der Apfel fällt nicht weit vom Stamm.*

- ✧ 1554-ben Johann Mathesius (1504–1565) német prédikátor mondta először. (Wolfgang Mieder: *Proverb – A handbook.* London, Greenwood Press, 2004. 52–53. p.). Latinul is idézik: *Non procul ex proprio stipite poma cadunt.*

vérbíró | *Blutrichter*

- ✧ Anton Praetorius német prédikátor (1560–1613) *Gründlicher Bericht von Zauberey und Zaubern* (Alapos jelentés a boszorkányságról és a boszorkányokról. Heidelberg, Johann Lancellot, 1598) című könyvében jellemezte ezzel a szóval az ártatlanokat elítélő boszorkányüldözőket: *Ihr seid im Unrecht. Ihr steht in des Kaisers Strafe, denn Ihr seid für*

mutwillige und öffentliche Totschläger und Blutrichter zu halten! [„Tévedsz. A császár büntetést szabhat ki rád, ezért meg kell fékezned a könnyelmű és nyilvánvaló gyilkosokat és vérbírókat!”]

1.3. SEBASTIAN BRANT (1457–1521)

Az öndicséret bűdös. | *Eigenlob stinkt.*

- ✧ Sebastian Brant: Bolondok hajója (Das Narrenschiff, 1494) LXXIX. 1. Latinul is gyakorta idézik Jakob Locher fordítása nyomán: *Popria laus sordet.*

A világ azt akarja, hogy becsapják. | *Die Welt will betrogen sein.*

- ✧ Sebastian Brant: Bolondok hajója LXV.

1.4. LUTHER MÁRTON (1483–1546)

A pénz nem boldogít, hanem elszomorítja és gondokkal terheli az embert. | *Zu dem macht das Geld niemand recht fröhlich, sondern macht einen viel mehr betrübt und voller Sorgen.*

- ✧ Luther Márton: Asztali beszélgetések (D. Martin Luther's Tischreden oder Colloquia: so er in vieien Hahren. 1. kötet. Lipcse, Gebauerische Buchhandlung, 1844. 105. p.)

Erős vár a mi Istenünk! | *Ein' feste Burg ist unser Gott.*

- ✧ Luther Márton írt 1527 és 1529 között ezzel a címmel egy dalt (korált). Szövege a 46. zsoltár parafrázisa.

Itt állok, nem tehetek mást! | *Hier stehe ich und kann nicht anders!*

- ✧ Egy legenda szerint Luther mondta 1521. április 18-án V. Károly császárnak a wormsí birodalmi gyűlés előtt. Azonban ezt semmilyen forrás nem igazolja. Az idézet legrégebbi előfordulása egy 1557-ben készült fametszet, amely Luthert ábrázolja a gyűlésen. Ezen a rajzon olvasható először.

1.5. JOHANN WOLFGANG GOETHE (1749–1832)

Csak egyszer él az ember. | *Man lebt nur einmal in der Welt.*

- ✧ Goethe 1774-ben írta a Clavigo című darabban.

Nápolyt látni és meghalni. | *Vedi Napoli e poi muori.*

- ✧ Goethe: Utazás Itáliában (Italienische Reise) című útinaplójában jegyzi fel először ezt a nápolyi közmondást, 1787. március 2-án. Bár olaszul van, Goethe miatt került ebbe a fejezetbe.

világirodalom | *Weltliteratur*

- ✧ Goethe 1827-ben írta le először ezt a fogalmat *Über Kunst und Altertum* [„Művészetről és antikvitásról”] szóló írásában.

Aki nem beszél idegen nyelvet, semmit sem tud magáról. | *Wer fremde Sprachen nicht kennt, weiß nichts von seiner eigenen.*

- ✧ Goethe: Maximák és reflexiók XC. (1833). Így is szokták idézni: *Wie viele Sprachen du sprichst, sooftmal bist du Mensch.* [„Ahány nyelvet beszélünk, annyit érünk.” vagy: „Ahány nyelvet beszélsz, annyi ember vagy.”]. Utóbbi mondatot szokták tulajdonítani IV. Károly (ur.: 1355–1378) vagy V. Károly (ur.: 1530–1558) császárnak is, de forrás nem igazolja, hogy hasonlót mondtak volna a császárok.

Nevén nevezni a gyereket. | *Das Kind beim rechten Namen nennen.*

- ✧ Goethe szó szerint így írta a Faustban (1832): *Wer darf das Kind beim rechten Namen nennen?* [„A gyermeket nevezni mernéd?” – Jékely Zoltán fordítása].

Kutyák! Örökké akartok élni? | *Hunde! Wollt ihr ewig leben?*

- ✧ II. (Nagy) Frigyes porosz királynak (ur.: 1740–1786) szokták tulajdonítani, aki a megfutamodó katonáinak mondta egy csatában. Az ütközetet illetően az anekdotának több változata van. Mindhárom csata a hétéves háború során zajlott: a kolíni 1757-ben, a zorndorfi 1758-ban, továbbá a kunersdorfi 1759-ben. Létezik olyan verzió, ahol kutyák helyett „átkozott gazemberek” (Ihr verfluchten Racker) szerepelnek. Úgy tűnik azonban, hogy ez egy olyan anekdota, amely eredetileg nem Frigyes szájába adta az arrogáns mondatot. Ugyanis a legrégebbi fellelhető előfordulása Goethénél olvasható (ezért került ebbe a fejezetbe). A költő megírta a történetet Knebels Lucretius-fordításáról szóló értekezésében, de ott

nem említette sem a csatát, sem az uralkodó nevét. Utóbbiról csak annyit ír: parancsnok, azaz Feldherr (Goethe: Von Knebels Übersetzung des Lucrez. Goethes sämtliche Werke. 35. kötet. Berlin, Propyläen Verlag, 1821. 164. p.). Állásponthoz szerint, ha hallott volna a történet Frigyes-verziójáról, akkor a hivatkozott írásában említette volna. 1851-ben, ugyanabban az évben jelent meg két olyan könyv is – ráadásul mindkettő Bécsben –, ahol már Frigyes király a történet főszereplője (Ernst Frhern. von Feuchtersleben's sämtliche werke: bd. Confessionen. Bécs, C. Gerold, 1851. 144. p.; illetve: Georg Heinrich Schuster: Lehr- und Handbuch der militärischen Stylistik. Bécs, Volke, 1851. 329. p.). II. Frigyes idejéből nincs forrás, ami azt igazolná, hogy a király mondta volna. 1958-ban ezzel a címmel Fritz Wöss regényt írt a sztálingrádi csatáról, amit egy év múlva meg is filmesítettek.

Több fényt! | *Mehr licht!*

- ✧ Goethe utolsó szavai 1832-ben. Gyakran úgy vélik, hogy átvitt értelemben gondolta; azonban csak arra akarta megkérni a lakáját, Friedrich Krausét, hogy nyissa ki az ablakot: *Mach doch den zweiten Fensterladen auf, damit mehr Licht hereinkomme!* [„Ugyan, nyisd már ki a másik ablaktáblát, hogy több világosság jöjjön be!”] (Carl Vogel: Die letzte Krankheit Goethe's, beschrieben und nebst einigen andern Bemerkungen über denselben. Berlin, Reimer, 1833)

1.6. FRIEDRICH SCHILLER (1759–1805)

A mór megtette kötelességét, a mór mehet. | *Der Mohr hat seine Arbeit getan, der Mohr kann gehen.*

- ✧ Schiller 1783-ban megjelent, A genovai Fiesco összeesküvése (Die Verschwörung des Fiesco zu Genua) című drámája 3. felvonásának 4. jelenetéből ered.

szerencsétlen flótás | *Unglückseliges Flötenspieler*

- ✧ A szállóige Schiller 1784-ban publikált Ármány és szerelem (Kabale und Liebe) című darabja V. felvonásának 3. jelenetére utal. Manapság gyakran használják az ellentétét is, „szerencsés flótásként”.

A limonádé olyan unalmas, mint a lélek. | *Die Limonade ist matt, wie deine Seele.*

- ✧ Szintén az Ármány és szerelem című darabban hangzik el. Tóth Béla szerint a túl szentimentális, negédes darabokat Schiller óta illetjük a „limonádé” jelzővel.

Csak a holttestemen át! | *Erst über meinen Leichnam sollst du hingehn.*

- ✧ Friedrich Schiller írta a Wallenstein halála (Wallensteins Tod 5,7) című drámájában 1799-ben.

a világot jelentő deszkák | *Die Bretter die die Welt bedeuten*

- ✧ Schiller 1803-ban megjelent An die Freunde (Barátoknak) című költeményéből ered a fenti szállóige. Egy magyar anekdota szerint Jászai Mari színésznő egy tehetségtelen színésztársától megkérdezte, hogy miért választotta ezt a hivatást. „Mert ellenállhatatlan vágyat éreztem a világot jelentő deszkák iránt” – hangzott a válasz. Erre Jászai megkérdezte tőle: „Akkor miért nem lett asztalos?”

1.7. VEGYES NÉMET SZÁLLÓIGÉK ÉS IDÉZETEK A XVIII. SZÁZADBÓL

Nem látja a fától az erdőt. | *Den Wald vor lauter Bäumen nicht sehen.*

- ✧ Christoph Wieland (1733–1813) írta először a Musarion, oder die Philosophie der Grazien (Muszarion, avagy a gráciák filozófiája. Lipcse, Weidmanns Erben und Reich, 1768) című művében.

nyílt titok | *Das öffentliche Geheimnis*

- ✧ Calderón de la Barca (1600–1681) spanyol költő El secreto a voces (1642) című vígjátékát Friedrich Wilhelm Gotter (1746–1797) fordította németre 1781-ben. A furcsa hangzású címet németül inkább „nyílt titoknak” fordította.

Justizmord

- ✧ August Ludwig von Schlözer (1735–1809) alkotta ezt a kifejezést a halált okozó bírói tévedésekre a Justiz (igazságszolgáltatás) és Mord (gyilkosság) elemekből 1782-ben egy Anna Göldi nevű svájci „boszorkány” kivégzése kapcsán

(August Ludwig von Schlözer: Abermaliger JustizMord in der Schweiz. In: Göttinger Stats-Anzeigen. 1782. 2. kötet. 273. p.)

Sturm und Drang | *Vihar és előretörés*

- ✧ Friedrich Maximilian Klingler (1752–1831) 1776-ban ezzel a címmel írt drámát. A német szentimentalizmust később ezzel a kifejezéssel illették.

Az ízlés az a képesség, hogy egy tárgyat vagy megjelenítésmódot egy minden érdektől mentes tetszés vagy nemtetszés által ítéljük meg. | *Geschmack ist das Beurteilungsvermögen eines Gegenstandes oder einer Vorstellungsart durch ein Wohlgefallen, oder Mißfallen, ohne alles Interesse.*

- ✧ Immanuel Kant (1724–1804): Az ítélőerő kritikája (Kritik der Urteilskraft). Ford.: Papp Zoltán. Bp., Osiris, 2003. 5. §. Ezt az 1790-ben publikált gondolatot szokták helytelenül idézni: „Szép az, ami érdek nélkül szép”.

Más államoknak hadseregük van, Poroszország viszont egy hadsereg, állammal. | *Andere Staaten besitzen eine Armee, Preußen ist eine Armee, die einen Staat besitzt.*

- ✧ Sokan tévesen Honoré de Mirabeau-nak, a testvérének, André de Mirabeau-nak vagy Voltaire-nek tulajdonítják; azonban utóbbi három személy munkásságában nem található. Hans Rosenberg történész szerint báró Friedrich von Schrötter (1743–1815), porosz miniszter mondta 1800-ban, de pontosabb forrást nem jelöl meg (Hans Rosenberg: Bureaucracy, Aristocracy and Autocracy: The Prussian Experience, 1660–1815. Cambridge, Massachussets, Harvard University Press, 1958. 40. p.). Más kútfő szerint August Reberg hannoveri politikustól (1757–1836) származik (Victor Cherbuliez: L’Allemagne politique depuis la paix de Prague, 1866–1870. Párizs, Librairie Hachette, 1870. 291. p.). Amit biztosan tudunk, hogy Eugène Stoffel (1821–1907), Berlinbe akkreditált francia katonai attasé 1870. február 28-án kelt jelentésében olvasható franciául: *La Prusse n’est pas un pays qui a une armée, c’est une armée qui possède un pays.* (Stoffel: Rapports militaires écrits de Berlin 1866–1870. Párizs, Garnier Frères, 1871. 398. p.).